

УДК 37(09)

НАРОДНА ПЕДАГОГІКА В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Тетяна ОКОЛЬНИЧА (Кіровоград)

У статті автором відображено народознавчий аспект діяльності В.О.Сухомлинського, виокремлено прогресивні ідеї навчання й виховання дітей та молоді в сучасній національній школі.

Ключові слова: педагогічна спадщина В. Сухомлинського, народна педагогіка, етнопедагогічні принципи, етнопедагогіка.

В статье автором отображается народоведческий аспект деятельности В.О.Сухомлинского, выделены прогрессивные идеи обучения и воспитания детей и молодежи в современной национальной школе.

Ключевые слова: педагогическое наследие В.Сухомлинского, народная педагогика, этнопедагогические принципы, этнопедагогика.

Сьогодні у сучасній педагогічній науці йде пошук підходів до побудови такої підготовки майбутніх педагогів, яка б відповідала потребам особистості у професійному аспекті, потребам суспільства в гуманістично орієнтованих фахівцях і потребам держави в педагогічних кадрах, здатних розв'язувати сучасні професійні завдання. Ці питання можливо розв'язати через створення національної школи на засадах етнопедагогіки. Національне відродження і відтворення прогресивних народних традицій неможливі без приведення в дію споконвічних традицій виховання, народної педагогіки.

На необхідності виховання дітей на принципах природовідповідності, культуровідповідності і народності наголошували Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, К. Ушинський. Ґрунтовні дослідження педагогічних поглядів народу, основних принципів, засобів і виховного досвіду здійснили О.Вишневецький, О. Духнович, О. Ізмайлов, Є. Сяваско. Глибоко моральну сутність і духовну велич традицій, їхній вплив на особистість розкрили дослідники етнопедагогіки М.П. Драгоманов, М.І. Костомаров, З.П. Васильцова, В.Т. Скурятівський. Серед видань з української народної педагогіки останніх років визначається тенденція посилення уваги до питань морального впливу традицій на формування особистості (В.Г. Довженко, Ю.Д. Руденко), проаналізовано й узагальнено досвід українського народу у вихованні підростаючого покоління (С.Д. Бабишин, Т.І. Мацейків). Народним засобам виховання і їхньому втіленню у шкільну і сімейну практику були присвячені праці В. О. Сухомлинського.

Вивчення науково-педагогічної літератури показало, що значне коло дослідників усебічно розглядало різні аспекти літературної і педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. Так, С.О. Омельченко зупинявся на питаннях морального виховання, П.І. Горохівський розглядав проблеми формування національної самосвідомості на уроках, Л.І. Драчук виділяє використання В. О. Сухомлинським

фольклорного матеріалу як елементу виховання в душі народної педагогіки.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі вивчення й аналізу педагогічної спадщини видатного українського педагога В. Сухомлинського виокремити прогресивні ідеї виховання дітей і молоді в сучасній національній школі, зокрема, народознавчий аспект педагогічної спадщини вченого.

В.О.Сухомлинський, проєктуючи формування гуманізму, патріотизму, виховував школярів на засадах народної мудрості й моралі, національних й загальнолюдських цінностей. Використання етновиховного досвіду, народної моралі, звичаїв і традицій, прагнення до добра й краси зробило сьогодні педагогічну скарбницю великого вчителя ХХ століття особливо актуальною. Творче використання педагогічного доробку В. Сухомлинського в сучасних умовах слугуватиме базою для вирішення низки навчально-виховних завдань розбудови української національної школи.

Народна педагогіка – це постійний і дієвий фактор впливу на формування багатьох педагогічних концепцій В.О. Сухомлинського. Педагог був упевнений у тому, що наша школа – духовна колыска народу, а народ – це живе вічне джерело педагогічної мудрості. Народна педагогіка постійно надихала В.О. Сухомлинського, орієнтувала його на пропаганду ідей виховання в дітей і молоді любові до Батьківщини, до матері, батька, рідних, поваги до старших, чуйності, готовності надати людині допомогу, старанності, трудової майстерності й кмітливості, дбайливого ставлення до природи, її багатств, милосердя, гуманності, почуття честі і гідності, щедрості, скромності, правдивості, совісті, доброти, співпереживання, обов'язку і відповідальності. Педагог чітко орієнтувався у визначенні свого ідеалу на мудре народне узагальнення – виховати людину, про яку говорять, що вона і муху не образить. Задля вирішення окреслених завдань педагог широко використовував у практичній роботі народну творчість: прислів'я, приказки,

етичні повчання, задачі на кмітливість, казки, думи, притчі, легенди та інше.

У руслі народної мудрості В.О. Сухомлинський звеличував і освячував людське коріння – сам народ і його працю, рідну землю, хліб. Це коріння потрібно берегти в кожній людині, створювати умови для його зміцнення, розвитку й інтенсивного росту. Виходячи із народної мудрості: «Життя прожити – не поле перейти», павлиський педагог учив дітей жити повноцінним життям.

Усе своє життя великий український педагог прагнув зробити духовним надбанням людей усіх тієї цінності, які створив трудовий народ протягом століть. Він був глибоко переконаним, що постійне духовне спілкування з людьми – необхідна умова успішного виховання і навчання молодого покоління в українській національній школі.

В.О. Сухомлинський був переконаний, що з родини йде життя людини. У сім'ї шліфуються найтонші грані людини, із сім'ї починається суспільне виховання. Педагог наполягав на тій думці, що «сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка народної держави» [3, с. 225].

Світ прекрасного для дитини, на думку В. Сухомлинського, починається в сім'ї: «Витонченість відчуттів, емоційне сприйняття, вразливість, чуйність, співпереживання, проникнення в духовний світ іншої людини – все це пізнається насамперед у родині» [3, с. 221].

Василь Сухомлинський переконливо навчає вічним цінностям своїх учнів: «Не перекладай своєї праці на батька й матір. Поважай їхню працю і відпочинок справами, вчинками... Не допускай, щоб все краще вони віддавали тобі» [3, с. 231]. І далі: «Найсвятіше й найпрекрасніше в житті людини – мати... Бережіть своїх матерів...» [3, с. 231–232]. Культ матері, взагалі жінки, виховує в учнях тендітне ставлення до старості, сім'ї, жінки, формує розуміння свого призначення й соціальної ролі у житті. Сутність материнського культу вчений вбачав у тому, щоб, слухаючи казки, легенди про матір кожен вихованець змалку брав на себе частину нелегкої роботи матері. «Менше шуму про добрі вчинки для людей і більше турботи про рідну матір» – провідна ідея виховної роботи Павлиської школи.

У творчій діяльності дослідника були не тільки відроджені, але й практично реалізовані загальнодидактичні принципи: принципи народності, природовідповідності, гуманізації педагогічного процесу. Принцип народності у вихованні у В. О. Сухомлинського глибоко гуманістичний і інтернаціональний. У вихованні дітей у дусі дружби народів він виділяв два взаємозалежні напрямки. Мета першого –

виховання поваги в учнів до дітей інших національностей. Найпопулярнішими в школярів були заочні подорожі Батьківщиною, які діти Павлиша робили, починаючи з другого класу. Крім подорожей загальноознайомлювального характеру, у Павлиській школі практикувалися подорожі тематичні, присвячені окремим сторінкам розвитку культури, літератури, мистецтва братніх народів. Поступово в учнів формувалося емоційно-ціннісне ставлення до людей іншої національності, яке проявлялося в конкретній діяльності. Організація цієї діяльності – другий напрямок процесу виховання школярів у дусі дружби народів.

З усіх засобів виховання найдієвішим В. О. Сухомлинський вважає рідне слово. Педагог вважав, що за допомогою слова дитина стає сином народу. Настільки захопленим було ставлення В. О. Сухомлинського до народних прислів'їв як до педагогічних мініатюр, що за їхніми зразками він створював свої афоризми. Він вважав ефективними народні форми збереження й поширення педагогічної мудрості. Педагог вважав, що школа стає справжнім вогнищем культури лише тоді, коли в ній панують чотири культу: культ Батьківщини, культ людини, культ книги й культ рідного слова.

Народна педагогіка доводить, що предмети, які оточують людину і які вона сприймає, є найпершими її вчителями. В. О. Сухомлинський зауважує: «Гармонія речей, які оточують дитину, створює загальний естетичний дух обстановки за тієї умови, коли окремі речі не кричать про себе, коли їх ніби не помічаєш» [2, с. 386]. Цьому принципу повною мірою відповідав дизайн традиційного українського житла. З особливою увагою народ ставився до естетизації помешкання, прикрашаючи його вишивками, декоративними виробами з дерева, лози, металу, шкіри, глини, скла тощо.

В етнодидактиці педагогові належить ідея широкого розгортання дитячої творчості. Наприклад, відома в Павлиській середній школі «Кімната казок», де учнів залучали до читання, слухання, розповіді, складання, драматизацій, переживань доступних їм творів етнографічного характеру. Педагог зауважував, що «не уявляє навчання в школі не лише без слухання, а й без створення казки», оскільки завдяки казці дитина пізнає світ не лише розумом, але й серцем... і не тільки пізнає..., а й виражає своє ставлення до добра і зла» [3, с. 165].

Водночас дослідник прагнув до того, щоб його школярі із задоволенням відвідували школу, виявляли допитливість, творчі здібності, розуміли народний гумор, адже український народ відзначається неабиякою дотепністю, розумом, веселою вдачею та вмінням

добродушно глузувати не лише над недоліками інших, а, у першу чергу, над своїми. «В гуморі виражається культура інтелекту, людяність думки», – справедливо зазначав В.О. Сухомлинський [1, с. 585]. Педагог закликав до використання в навчально-виховному процесі приказок, усмішок, примовлянок. Одна з найприкріших педагогічних помилок, на думку В.О. Сухомлинського, коли вчитель на дитячий недоречний сміх злиться, – «...Треба присоромити гумором» [1, с. 587]. Вдало використані гумористичні елементи, за В. О. Сухомлинським, можуть успішно слугувати засобом налагодження та збереження гуманних взаємовідносин між учасниками педагогічного процесу.

«Народ – живе, вічне джерело педагогічної мудрості», – зазначав В. О. Сухомлинський. Про незмінну й пильну увагу до народної педагогіки свідчить, зокрема, його листування з радянським ученим, відомим дослідником чуваської народної педагогіки Г. Н. Волковим. Так, в одному з листів Сухомлинський повідомляє: «Під враженням і безпосереднім впливом Вашої книги я задумав написати книгу про українську народну педагогіку. Не знаю, що вийде. Збираю матеріал. Багато труднощів і найголовніша з них – це брак чіткої межі між народною мораллю і народною педагогікою. Гадаю, що на цю роботу піде років п'ять». В іншому листі до Г. Н. Волкова він пише: «Хай Вас не дивує те, що здивувало під час пошуків людини, котра могла б сказати щось цінне про народну педагогіку. Про народну педагогіку ніхто досі серйозно не думав, і, мабуть, це завдало багато шкоди педагогіці. Я певний, що народна педагогіка – це зосередження духовного життя народу. У народній педагогіці розкриваються особливості національного характеру обличчя народу. Якщо в майбутньому знайдеться достатньо сил, я візьмусь за українську народну педагогіку» [3, с. 130].

В. О. Сухомлинський усіляко заохочував Г. Н. Волкова до роботи над дослідженням народної педагогіки. «Спасибі за лист, – пише Сухомлинський. Я дуже радий, що рецензія моя Вас надихає. Думаю, що у нас на Україні писатимуть «Українську народну педагогіку» [3, с. 131].

На жаль, написати книжку про народну педагогіку В. О. Сухомлинський не встиг. Та народна педагогіка стала одним з найкиттєдайніших джерел його творчості. У передмові до п'ятитомного зібрання творів В. О. Сухомлинського справедливо зазначено: «Багатим джерелом творчості В. О. Сухомлинського була народна педагогічна мудрість, найкращі виховні традиції трудових мас...» [2, с. 244].

У своїх творах, а також у практичній навчально-виховній роботі педагог часто використовував прислів'я, приказки, народні афоризми, етичні повчання, задачі на кмітливість, вдало, яскраво переказував створені трудовим народом казки, думи, притчі, легенди.

Виходячи із глибин народної мудрості, В.О. Сухомлинський утверджував у свідомості дітей народні погляди на працю як джерело матеріальних і моральних цінностей. Українське народне прислів'я «По колоску пшениці пізнають людину, яка виростила цю пшеницю» привело педагога до висновків:

а) дитині треба працювати з того моменту, коли вона навчилася тримати ложку в руці і нести їжу з тарілки до рота;

б) кожен вихованець повинен пишатися тим, що він робить для людей;

в) кожна чесна людина повинна залишати свою частку у своєму пшеничному колосі.

Поєднання вченим наукової педагогіки (як навчати та виховувати дітей) з ідеями народного виховання (народним дитинознавством, деонтологією, дидактикою, козацькою педагогікою та родинним вихованням) привело до створення системи із складовими компонентами, які об'єдналися в єдине ціле гуманістичну, демократичну педагогіку з активним використанням ідей народної педагогіки (народної мудрості, народної моралі, національних та загальнолюдських цінностей).

Таким чином, у систему форм, прийомів і методів народного виховання В.О. Сухомлинського входять культ матері, культ книги, культ рідного слова, використання оповідей про людей, легенд, казок, прислів'їв, народних ігор, обрядів, традицій, навчання дітей осмисленої праці, прищеплення поваги до праці їхніх батьків й інших людей, добір трудового завдання з таким розрахунком, щоб робота починалася в раннім отроцтві й закінчувалася в ранній юності, виховання ніжного й чуйного ставлення до природи, розуміння й відчуття навколишньої краси, прагнення примножити її внеском своєї праці тощо.

Отже, можна зробити висноки, що:

1. Народнопедагогічна система павлівського вченого – це втілення народного досвіду, традицій виховання, народного календаря в практику роботи загальноосвітньої школи, де діалектично поєдналися народне дитинознавство, дидактика, деонтологія, родинне виховання та народна виховна практика.

2. Ефективність системи навчання та виховання, запропонованої В.О. Сухомлинським, у тому, що педагог, використовуючи досвід народного виховання, збагатив наукову педагогіку; розвинув та гармонійно поєднав ідею дбайливого ставлення до дитини, реалізував

принципи народного виховання, запровадив у школі народні методи впливу на дітей.

Виходячи з основних завдань, які постають перед сучасною педагогічною наукою, зрозуміло необхідність використання етнопедагогічних засад виховання в освітньому процесі. В наш час існує багатий досвід шкіл та інших навчальних закладів, які застосовують елементи національної педагогіки у своїй практиці.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 663 с.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 4. – 638 с.
3. Сухомлинський В.О. О воспитании / В.О. Сухомлинський. – М.: Политиздат, 1973. – 272 с.
4. Сухомлинський В.О. Родительская педагогика / В.О. Сухомлинський. // Избр. пед. соч.: В 3 т. – М., 1981. – Т. 3. – С. 436.
5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський. – К., 1972. – 244 с.